

УДК 78.0712(092)

МИТЕЦЬ У ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМІ (ЛАБІРИНТАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДОЛІ ВОЛОДИМИРА КАБАЧКА)

Литвиненко А.І.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У контексті становлення та розвитку української культури першої третини ХХ століття висвітлено етапи життя та творчості відомого українського бандуриста Володимира Андрійовича Кабачка (1892-1957). Охарактеризовано здобутки митця як музиканта, педагога, теоретика, засновника малих академічних форм бандурного виконавства, автора підручника «Школа гри на бандурі».

Ключові слова: Володимир Кабачок, бандурне виконавство, Полтавська капела бандуристів, «Школа гри на бандурі».

Постановка проблеми. Сучасне українське національно зорієнтоване суспільство потребує вагомих аргументів задля осмислення власних духовних витоків. У зв'язку з цим кобзарству, як національному феномену належить особлива роль. Його історія має ще багато білих плям причина яких коріниться в радянському минулому України. В умовах тоталітарного режиму історія й культура українського народу піддавалася свідомій фальсифікації, нав'язуванню легенд і викривленню фактів, які призвели до неминучого провалля у суспільній пам'яті багатьох майбутніх поколінь.

Перша третина ХХ століття була блискучим і водночас трагічним періодом вітчизняної історії, який поєднав у собі високі здобутки національно-культурного відродження перших пореволюційних років з наслідками жорстокої, холоднокровної розправи над його творцями й учасниками наприкінці 20-х і 30-х. Більшість митців сприймали суспільні зміни після Жовтневого перевороту як можливість реалізувати найсміливіші ідеї у творчості. Підтриманий політикою українізації «пошук нових форм музично-культурної роботи» [6, с. 484], спираючись на попередні досягнення у царині літератури (Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко), музики (М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович), театру (М. Старицький, М. Кропивницький, П. Саксаганський) активізував діяльність музикантів-професіоналів, спрямувавши їхню енергію на відродження національних традицій у мистецтві. На початку 20-х років саме кобзарство перетворилося на потужний рух, що об'єднав патріотично налаштовану інтелігенцію у прагненні до національної незалежності [6, с. 436].

У когорті тогочасних бандуристів-професіоналів чільне місце належить фундатору української професійної школи бандури Володимиру Андрійовичу Кабачку (1892-1957). Йому, як і багатьом сучасникам довелося жити й працювати під тиском тоталітарного режиму в період української бездержавності, докладаючи надмірних зусиль задля збереження й розвитку українського мистецтва. Нині особистість Володимира Кабачка залишається малодослідженою, водночас вагомість його спадщини і творчих здобутків, як одного з фундаторів професійної школи бандурного виконавства в Україні – є беззаперечною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалом дослідження став архів музиканта, який

зберігається у музеї «Музична Полтавщина» Полтавського музичного училища імені М. В. Лисенка [1]. У статті використана автобіографія та епістолярна спадщина В. Кабачка. Оpubліковані листи та мемуари Галини Хоткевич [9] (доньки видатного українського бандуриста Гната Хоткевича, послідовником творчості якого був В. Кабачок), «Спогади про батька» Миколи Кабачка [5], нариси про Володимира Кабачка його учня С. Баштана [2].

Зауважимо, що комплексного наукового дослідження про життя та творчість Володимира Кабачка досі не існує. Здобутки митця фрагментарно висвітлені у мистецтвознавчих працях: «Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі» В. Мішалова, «Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століть в аспектах регіонального джерелознавства» А. Литвиненко; краєзнавчих розвідках Л. Івахненко, В. Уманець; підручнику з «Історії української музичної культури» Л. Корній, Б. Сюті; біографічних довідниках тощо.

Метою статті – є осмислення феномену українського професійного кобзарського мистецтва як духовного явища української культури шляхом висвітлення маловідомих сторінок життя та творчості Володимира Кабачка.

Виклад основного матеріалу. Володимир Кабачок народився на Миргородщині у простій і дуже співучій родині. Перші музичні навички здобув у Полтавському архієрейському хорі, де з семи років опановував вокал, диригування, сольфеджіо, теорію музики. У 1907–1913 роках навчався у Полтавському музичному училищі по класу тромбона (К. Багликов) та ударних інструментів; співав у хорі; грав у симфонічному оркестрі під керівництвом Д. Ахшарумова.

У 1913 році В. Кабачок вступає до Московської консерваторії (клас контрабаса О. Мартінова і вокалу І. Горді) й активно долучається до культурного й мистецького життя столиці: відвідує театральні вистави, концерти, публічні лекції, гастролює у складі студентського хору й оркестру [3].

Яскраве студентське життя юнака було перервано мобілізацією під час Першої світової війни. Зрештою, закінчити консерваторію йому так і не вдалося. Невдовзі, через проблеми зі здоров'ям його звільняють і він повертається у Полтаву, де розпочинає трудову діяльність як музикант.

Викладає музику у загальноосвітніх навчальних закладах міста (Першій трудовій школі імені І. Котляревського та трудовій школі № 8), керує дитячими хоровими колективами, займається просвітницькою і громадською роботою. Серед матеріалів особистого архіву музиканта знаходимо програму концерту до 70-х роковин від дня смерті Т. Шевченка, в якому дитячий хор під орудою В. Кабачка виконував низку українських пісень: «Заповіт», «Думи мої, думи», «Зоре моя вечірняя», «По діброві вітер віє», «Перебендя», «Реве та стогне Дніпр широкий» на слова Кобзаря [1].

У полтавській квартирі, де мешкав Володимир Андрійович з родиною завжди звучала музика. Тут часто влаштовували музичні вечори й імпровізовані музичні концерти. У супроводі фортепіано виконувалися романси, народні пісні, фрагменти з опер М. Лисенка. Поступово В. Кабачок захоплюється бандурою, і репертуар сімейних вечорів дещо змінюється – з'являються твори для бандури, релі, арфи. Родинний обідній стіл тепер був часто завалений кресленнями, підручниками з акустики, різноманітними деталями з дерева, кістки, металу – так ішли пошуки конструювання нової бандури [2, с. 19]. Разом з новими інтересами розширювалося й коло спілкування музиканта. Серед знайомих В. Кабачка були: майстер музичних інструментів Г. Палієвець, відомий літературознавець В. Щепотьєв, актор Ю. Шумський та інші представники освіченої полтавської інтелігенції, яких об'єднувала любов до українського мистецтва [2, с. 18-19].

Варто зазначити, що інтерес до бандурного виконавства на Полтавщині існував завжди. Поряд із хором співом і домашнім музикуванням гра на бандурі була традиційним видом музичної творчості. Широковідомими є імена полтавських бандуристів Остапа Вересая, Михайла Кравченка, Остапа Калного, Федора Кушнерика та багатьох інших. Практично кожен повіт Полтавської губернії мав своїх кобзарів, виконавство яких відрізнялося особливою музичною стилістикою і традиціями. Учені-фольклористи вирізняють (відмінну від харківської, київської або чернігівської) полтавську школу гри на бандурі, а також побутування окремого різновиду Полтавської бандури. Кобзарство на Полтавщині не припиняло свого існування, навіть попри численні царські заборони та репресії за радянських часів [7, с. 65].

Тож, цілком природно, що саме в Полтаві Володимир Кабачок береться розвивати мистецтво бандури. Природна музикальність, професійна музична освіта, співпраця з провідними фахівцями-бандуристами створювали широкі можливості для професійної самореалізації митця. Розпочинаючи діяльність як бандурист В. Кабачок ретельно опановує різні типи звучання інструмента, працює над розширенням його професійних можливостей, оскільки має намір представити інструмент у незвичному, на той час, ансамблевому амплуа.

Перші кроки В. Кабачка на шляху технічного удосконалення бандури підтримав місцевий майстер Григорій Палієвець. Проте, вирішальним для музиканта стало його знайомство з відомим українським композитором Гнатом Хоткевичем. «Вражений зовсім новітнім способом гри Хоткевича й переробленою за його вказівками банду-

рою» [9, с. 15] В. Кабачок вирішує організувати в Полтаві самодіяльний ансамбль.

Ідея виявилася своєчасною та була підтримана на офіційному рівні. Нагадаємо, що упродовж 20-тих років радянська влада ініціювала організацію капел бандуристів по всій Україні, вбачаючи у «ревкобзі» – тобто в бандурництві – дієвий засіб «масового вихователя» та «українізації» суспільства [10, с. 150]. Тож, за рішенням відділу Політосвіти Полтавську капелу було затверджено (1925), а фаховим консультантом призначено Гната Хоткевича.

Роботу з полтавськими бантуристами Г. Хоткевич здійснював дистанційно: раз на місяць приїздив до Полтави, щоб прослухати опрацьований студійцями репертуар. Щоденні заняття з учасниками капели проводив В. Кабачок. Нова справа просувалася винятково на ентузіазмі музикантів, оскільки жодної матеріальної підтримки з боку держави не було надано. У листі до Г. Хоткевича В. Кабачок писав: «Ми цілком приєднуємося до Вашої думки добути коштів і незалежно від кого розпочати роботу за Вашим методом та під Вашим доглядом. Роботу ми думаємо розпочати 15-го вересня; правда, інструментів (за способом Х-ча) у нас для цього нема» [1].

Полтавські музиканти працювали самовіддано й намагалися «...студіювати бандуру і вчитися на ній так, щоб потім можна було довести ділом, що бандура не лише інструмент минулого» [1]. З рештою трохи більше року знадобилося аматорам, щоб оволодіти технікою гри за способом Г. Хоткевича. Поступово і репертуар, і його звучання ставали гідними великої сцени. У виконанні колективу звучали пісні Г. Хоткевича: «Про Байду», «Буря на Чорному морі», а також «Вічний революціонер» М. Лисенка, «Дванадцять косарів» К. Богуславського, «Уперед, хто не хоче конати» Л. Ревуцького, «Грими, грими, могутня пісня» В. Верховинця, а також народні – «Думи мої, думи», «Ой джигуне, джигуне», «І хліб пекти, і по телята йти» тощо [9]. За чотири роки керований В. Кабачком ансамбль досяг значних професійних успіхів: у 1929 році – отримав звання Державної зразкової капели бандуристів Української РСР, а в 1935 році після об'єднання з Київською капелю був перейменований на Першу зразкову капелу бандуристів Наркомосу України.

Як відомо, реалії 30-х років виявилися особливо жорстокими для українського мистецтва. Поступово з елемента культури нової системи бандура перетворилася на зашморг для знищення української нації [10, с. 152]. Радянська влада вже не обмежувалася репресивними заходами проти традиційних сліпців-бандуристів; жорстоких переслідувань зазнавали й активісти, і бандуристи-аматори. Очевидно, що активна діяльність В. Кабачка, його колоритна зовнішність не могли залишитися поза увагою енкаведистів. У 1934 році за наклепницьким доносом В. Кабачока заарештовують. Після трьох місяців ув'язнення його звільнили, дорікнувши лише за «шевченківські вуса». Інших звинувачень на адресу музиканта не знайшлося...

Після арешту В. Кабачок не наважився повернутися в капелу і деякий час працював литавристом у Полтавському міському оркестрі. Невдовзі він залишає місто і переїздить до Ле-

нинграда. Сподіваючись, що далеко від Полтави улюблена справа, яку він був змушений покинути на батьківщині буде позбавлена націоналістичного контексту В. Кабачок береться за організацію українського хору, а згодом – і капели бандуристів. Колектив розпочав діяльність на базі клубу підприємства «Експортлес» у передмісті Ленінграда Автово, для його оснащення з Полтави було передано 12 бандур.

У 1937 році бандуриста вдруге заарештовують. Свідком цієї трагічної події став син В. Кабачка, який, на той час, навчався у Ленінградській консерваторії і мешкав разом з батьком. У його спогадах читаємо: «У серпневу ніч, щойно ми заснули після хвилюючого обміну враженнями від перегляду в кінохроніці на Невському «Іспанського щоденника», нас розбудив військовий з білявою чуприною. З півгодини він перевертав наші лахи, потім оголосив, що татко заарештований, і, вклавши до мого портфеля саморобні офіцерські погони з самодіяльності, повів батька в невідомість» [2, с. 26]. Відповідно до вироку «трійки» УНКВС за «націоналістичну діяльність» музиканта засудили на 10 років колимських таборів. Через шість років, за щасливим збігом обставин його звільнили: чекіст, який відповідав за «списання» безнадійно хворих полонених виявився колишнім учнем В. Кабачка з полтавського минулого.

Після звільнення із заслання у 1943 році В. Кабачок дістається Ташкента, поступово зближується з артистами евакуйованого Українського драматичного театру імені І. Франка і повертається до музичної роботи: виступає як соліст-бандурист на концертах Ташкентської філармонії, керує хором Ансамблю друзин офіцерів.

Останні роки життя В. Кабачка пов'язані з Києвом. Цей період життєвого шляху митця був сповнений вагомими професійними й мистецькими здобутками, творчою співпрацею з видатними музикантами. Особливу роль у його долі відіграли українські композитори Л. Ревуцький, П. Сук, А. Коломієць, надаючи підтримку музикантові у вирішенні багатьох життєвих питань.

Починаючи з 1944 року В. Кабачок викладав гру на бандурі в музичному училищі імені Р. Глієра, а з 1951-го – в Консерваторії імені П. Чайковського; працював в оркестрі хору Григорія Верьовки як соліст-бандурист і керівник оркестру народних інструментів. Намагаючись підвищити професійний статус бандури В. Кабачок займається розробкою та популяризацією на вітчизняній сцені малих академічних форм – стає організатором перших в Україні бандурних дуетів та тріо. Як наслідок, більшість створених ним колективів у період своєї діяльності отримали всесвітнє визнання (наприклад, тріо бандуристок у складі Т. Поліщук, Н. Павленко, В. Третьякової). В. Кабачок виховав цілу плеяду високопрофесійних бандуристів-солістів, інструменталістів, педагогів (Сергій Баштан, М. Поклад, А. Грицай, В. Лапшин, А. Маціяк, І. Лупан, Е. Пилипенко-Миронюк, Серафима Баштан, Н. Писаренко та інші).

Упродовж останніх років життя В. Кабачок працював над «Школою гри на бандурі» (1958) [4]. Ця праця стала підсумком багатолітніх пошуків музиканта на шляху удосконалення під-

готовки співаків-бандуристів. Підручник було створено разом з композитором і теоретиком Є. Юцевичем. Скористатися допомогою співавтору В. Кабачку довелося через тяжку хворобу, яка в останні роки прикувала його до ліжка. «Школа гри на бандурі» вийшла після смерті бандуриста, проте перший примірник йому все ж судилося побачити. Зі спогадів музикознавця Т. Шеффер: «Свого часу я часто заходила до видавництва «Мистецтво» в різних справах. Довідалася, що там готується до видання «Школа гри на бандурі», над якою довгі роки працював Володимир Андрійович. Тоді він уже дуже хворів. Якось зустріла одну із працівниць видавництва, розговорилися. Я розповіла про тяжку хворобу В. Кабачка, і виникло рішення: майже готову до випуску «Школу...» понести до хворого автора. Так Володимир Андрійовичу пощастило побачити свою книжку ще до виходу її у світ» [2, с. 52]. На жаль, постановою про реабілітацію не застала митця живим...

Помер Володимир Кабачок 15 червня 1957 року й похований на Печерському кладовищі у Києві.

«Школа гри на бандурі» – підручник для самонавчання адресований бандуристам-початківцям складається з п'яти частин. Перша – «Теоретичний мінімум» – містить два розділи (основи музичної грамоти, будова та настроювання бандури). Друга частина – «Початкове навчання» – містить огляд та характеристика найвідоміших способів гри на інструменті (чернігівського, полтавського, зінківського чи харківського). У цьому ж розділі особлива увага приділяється постановці апарату бандуриста (корпус, руки, пальці); окремі рекомендації стосуються відпрацювання аплікатури й звуковидобування. Третя частина – «Бандурист-співак», присвячена розгляду найголовніших принципів виховання голосу бандуриста й роботі над художнім образом музичного твору. Четверта частина – «Удосконалення техніки», містить методичні рекомендації та вправи для відпрацювання виконавської техніки бандуриста, зокрема гри «вперевій» (харківський спосіб). П'ята частина – «Репертуар бандуриста» – складає підбір навчальних і концертних номерів для бандури. Увесь представлений у збірнику музичний репертуар: класичні твори, народні танцювальні мелодії, пісні спрямований на розвиток технічної вправності бандуриста та виховання його художнього смаку. Наприкінці видання розміщено додатки – короткий словник музичних термінів, інформація про удосконалень системи бандурних налаштувань розроблених майстрами-винахідниками В. Тузіченком, І. Склярком. Зауважимо, що більшість поданих у підручнику музичних прикладів і до сьогодні є популярними та активно використовуються в педагогічній практиці.

Висновки. Розкриття феномена кобзарства необхідне для розуміння духовних витоків української культури. Найбільш трагічним в історії українського кобзарства стали 20-30-ті роки ХХ століття. Перебуваючи у жорстоких умовах репресій і переслідувань народні митці продовжували свою діяльність задля збереження та примноження національних здобутків українського мистецтва.

У когорті відомих бандуристів-професіоналів (Г. Хоткевича, К. Німченка, М. Опришка) В. Кабачку належить особлива роль. Його діяльність в умовах тоталітарного режиму стала справою гідності усього життя. Музикант наполегливо працював над удосконаленням бандури, упродовжуючи нові форми її сценічного звучання; послідовно й наполегливо доводив дієздатність

традиційного народного інструменту на професійній сцені.

Багатолітня творча діяльність В. Кабачка заклала надійні підвалини у розвитку вітчизняної школи ансамблевого виконавства, а теоретична праця «Школа гри на бандурі» стала вагомим внеском у становлення як самодіяльного, так і професійного мистецтва бандуристів в Україні.

Список літератури:

1. Архів Володимира Кабачка / Музей «Музична Полтавщина» Полтавського музичного училища ім. М. В. Лисенка. – Ф. № Р. 1815. Оп. № 1.
2. Бандуристе, орле сизий... Віночок спогадів про В. А. Кабачка / С. В. Баштан, Л. Я. Івахненко. – К.: Музична Україна, 1995. – 136 с.
3. Івахненко Л. Володимир Кабачок / Л. Івахненко // Музика. – березень-квітень. – № 2. – 1994. – С. 20-21.
4. Кабачок В., Юцевич Є. Школа гри на бандурі / В. Кабачок, Є. Юцевич. – К.: Держидавництво образотв. мистецтва і муз. літератури УРСР, 1958. – 346 с.
5. Кабачок М. Спогади про батька / М. Кабачок // Родовід. Наукові записки до історії культури України. – 1993. – № 6. – С. 75-77.
6. Корній Л., Сюта Б. Історія української музичної культури / Лідія Корній, Богдан Сюта. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. – 736 с.
7. Литвиненко А. І. Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століть в аспектах регіонального джерелознавства: Дис. ... канд. Мистецтвознавства / НМАУ ім. П. І. Чайковського. – К., 2006. – 182 с.
8. Уманець В. Майстер кобзарської справи (Про В. Кабачка) / В. Уманець // Бандура, 1992, № 39-40. – С. 28-29.
9. Хоткевич Г. Слідом за пам'яттю. Спогади в листах / Галина Хоткевич. – К.: УКСП «Кобза», 1993. – 64 с.
10. Черемський К. Повернення традиції. З історії знищення кобзарства / К. Черемський. – Х.: Центр Леся Курбаса, 1999. – 288 с.

Литвиненко А.І.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленко

ХУДОЖНИК В ТОТАЛИТАРНОМ РЕЖИМЕ (ЛАБИРИНТАМИ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ СУДЬБИ ВЛАДИМИРА КАБАЧКА)

Аннотація

В контексті становлення і розвитку української культури першої третини ХХ століття освітлені етапи життя і творчості відомого українського бандуриста Володимира Андреевича Кабачка. Охарактеризовані досягнення художника як музиканта, виконавця, педагога, теоретика, організатора малих академічних форм гри на бандурі, автора підручника «Школа гри на бандурі».

Ключевые слова: Володимир Кабачок, бандурне виконавство, Полтавська капелла бандуристів, «Школа гри на бандурі».

Lytvynenko A.I.

Poltava National Pedagogical University V.G. Korolenko

THE ARTIST IN A TOTALITARIAN REGIME (THROUGH THE MAZE OF PROFESSIONAL BIOGRAPHY VOLODYMYR KABACHOK)

Summary

The author highlights major milestones of the life and artistic work of Vladimir Andreyevich Kabachok, a founder of the school of professional pandora-players in Ukraine. She discusses his accomplishments as a musician, performer, teacher, theoretician, organizer and founder of small academic forms of pandora-playing, and the author of a handbook «Learn to Play the Pandora».

Keywords: Vladimir Kabachok, Pandora-playing, Poltava Bandurist, «Learn to Play the Pandora».